

Historický přehled – léta 1897-1945

Je obecně známo, že nejstarší zmínka o Náchodě je v listině břevnovského opata Martina vydané v Polici roku 1254. Je v ní zmíněn pan Hron z Náchoda. Ten je k roku 1253 zmíněn i v tzv. Dalimilově kronice. Vyplývá z toho, že Náchod už existoval, že vznikl už dříve.

Území dnešního Náchodska patřilo kdysi Slavníkovcům, vedla tudy cesta do Polska. Naši dobří Slavníkovci jí zřejmě se svými družinami dost často procházeli, asi tudy šel i nejslavnější z nich, druhý biskup pražský sv. Vojtěch (zemřel 997).

Zřejmě nejednou tudy prošel první arcibiskup pražský Arnošt z Pardubic. Narodil se asi roku 1297 možná v Kladsku a studoval na latinské škole v Broumově. Kladsko měl ve velké oblibě, nechal se proto v jeho chrámu i pohřbít.

Nejstarší zmínka o škole v Náchodě, resp. o školním mistru Tomáškovi, je z roku 1442. Protože však rok předtím při velkém požáru města všechny písemné památky shořely, můžeme předpokládat, že náchodské školství sahá podstatně dál do minulosti, že tu škola při faře existovala brzy po vzniku města. Doklad však o tom nemáme, a už asi nikdy mít nebudeme.

Náchod byl v minulosti vždy městem poddanským. Jeho prudký rozvoj nastal až koncem minulého století. V roce 1857 se uvádí v Náchodě 3140 obyvatel. Po otevření trati Choceň – Meziměstí v roce 1873 začal význam města i počet obyvatel stoupat: V roce 1880 měl Náchod ještě jen asi 4000 obyvatel, ale v roce 1890 uvádí školní kronika téměř 9000 obyvatel, jiný zdroj jen 6370 osob. V roce 1900 žilo v Náchodě už na deset tisíc obyvatel.

Růstu počtu obyvatel odpovídal i rozvoj škol. Od roku 1848 byla v Náchodě tzv. hlavní škola, v roce 1850 byl otevřen první ročník nižší reálky. „Podreálka“ existovala do přijetí nového školského zákona v roce 1870, jímž vznikají měšťanské školy jako druhý stupeň nad obecnou školou.

V roce 1884 byla dána do užívání škola na Karlově náměstí (v místě dnešní spořitelny), ale záhy nestačila a v létě 1895 se začalo se stavbou školy v Komenského ulici. Už v září 1896 se v ní začalo vyučovat. První střední školou v Náchodě byla odborná škola tkalcovská, přemístěná do Náchoda z Jindřichova Hradce v roce 1891. Její budova (dnes slouží zvláštní škole) byla otevřena na podzim roku 1892. Založit přádnickou školu se v Náchodě pokoušel už v letech 1848-49 P. Josef Regner, jeho snaha však neuspěla. První škola řemeslnická – učňovská začala v Náchodě působit v roce 1867. V roce 1896 byla založena soukromá škola obchodní, po první světové válce se stala státní školou.

V roce 1897 byl v budově tehdy nové školy v Komenského ulici otevřen první ročník reálky, postupně přibývaly další. V roce 1901 se reálka přestěhovala do vlastní nové budovy, v níž je gymnázium dodnes.

V roce 1909 tu začalo působit místo sedmileté reálky osmileté reálné gymnázium.

OD ZALOŽENÍ ŠKOLY DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Dne 29. ledna 1896 se rozhodlo městské zastupitelstvo v Náchodě zřídit střední školu – reálku. Nápad prý vznikl o prázdninách 1895, kdy se při procházce po stezníku na pivovarské louce sešli továrník Bartoň, sládek městského pivovaru Matějka a zemský školní inspektor Kastner, který tu v rodném městě pobýval na prázdninách. Městskou radu, která podávala návrh na zřízení reálky, tvořili starosta Jan Tichý, místostarosta Josef Weymann a členové Josef Bartoň, Alois Bureš, Josef Hakauf, Max Otto-Ottenfeld a Čeněk Remeš.

Zřizovací listina školy byla podepsána 20. května 1896 purkmistrem Janem Tichým, radním Maxem z Ottenfeldů a členy obecního zastupitelstva JUDr. Františkem Dvořákem a Josefem Raimanem.

V době založení školy neměl Náchod ještě okresní hejtmanství ani novou radnici, na náměstí vedle děkanství byl starý, podstatně menší Beránek, nebyla kanalizace, téměř ani dláždění, nebylo elektrické osvětlení ani vodovod, řeka tekla neregulovaným řečištěm a zprávy obyvatelstvu se vybubňovaly.

Nejbližší české reálky byly v té době v Hradci Králové a v Pardubicích, v témž roce jako u nás vznikla reálka v Kostelci nad Orlicí; gymnázia s dlouholetou tradicí byla v Hradci Králové, Rychnově nad Kněžnou a v Litomyšli, krátce pak ve Dvoře Králové. Německé střední školy, do nichž rovněž chodili někteří čeští studenti, byly v Broumově, Trutnově a Hostinném.

Škola začínala postupně od prvního ročníku. První dvě třídy primánů nastoupily 18. září 1897 do učeben v budově tehdy nové školy v Komenského ulici (chlapecká škola II. obvodu). Tam sídlila reálka po čtyři školní roky do července 1901. Prvními učiteli byli ředitel Bedřich Procházka, profesor Jaroslav Franke, suplent Jan Hykš a učitelé Adolf Seidl a František Gregora.

V roce 1898 získala škola „s Nejvyšším svolením Jeho Veličenstva“ titul Jubilejní reálná škola císaře a krále Františka Josefa I.

Při výběru místa pro školní budovu se uvažovalo o zahradách na Novém Světě za sokolovnou, nakonec bylo rozhodnuto vybudovat ji „na místě ne zcela vhodném“ mezi ulicemi Komenského a Českých bratří podle uličky Svatomichalské v prostoru „děkanské zahrady“.¹⁾ Na zakoupení tohoto pozemku se usneslo obecní zastupitelstvo 18. listopadu 1898. Město tu tehdy prakticky končilo, „dočasně uzavřeno“ ve svém rozvoji

železničním náspem jako novodobou městskou hradbou.

Pohled na gymnázium od Klínku z doby před první světovou válkou

Na jaře 1900 se začaly kopat základy, stavba rychle pokračovala, do zimy byla pod střechou. „Před dokončením vnější úpravy budovy [. . .] se ředitelství ústavu obrátilo počátkem roku 1901 na Mistra Aloise Jiráska s prosbou, aby ze svých spisů vybral citáty, jež by se hodily za hesla nové střední školy.“ Místo citátů zaslal Jirásek ředitelství školy dne 15. března 1901 tři návrhy hesel:

Květ citu, světlo rozumu, ó školo pěstuj a zasaď kořen povah rozhodných.

U zemské brány bdělou stráží povždy bud' českého ducha.

Uč kroku jistému a zraku jasnému do školy života.

Vybrána a realizována byla první dvě hesla.²⁾

Slavnostně byla budova otevřena 18. září 1901. Byla to tehdy

největší budova v Náchodě, náklady na její postavení činily téměř půl milionu korun. Vystavěl ji místní stavitel Josef Hakauf podle náčrtků pražských architektů Vratislava Pacovského a Jana Žáka. V té době byl starostou města Josef Bartoň-Dobenín, radními JUDr. Josef Čížek, Josef Hakauf, Karel Letzel, Otto Müller, Čeněk Remeš a Josef Weymann.

Už o prvních prázdninách byla v budově reálky uspořádána jedna z prvních velkých uměleckých výstav v našem městě, od 21. července do 10. srpna 1902 tu byla První česká výstava pro uměleckou výchovu, na níž byly vystaveny mj. také originály Alšových kreseb jeho českého betléma.

Pedagogický sbor gymnázia z roku 1903:

Sedící zleva: *Franke, ředitel Procházka, Mentberger, P. Novák*
Stojící první řada zleva: *Dr. Hodura, Sehnoutka, Vehle, Dr. Chlup, Freyn, Dr. Machát, Dr. Appelt, Ertl, Schelle, Vít*
Stojící nahoře zleva: *Mužík, Roubal, Houdek, Gregora, trochu níže Měřic*

Jedna z prvních fotografií gymnázia brzy po dostavění

Na podzim 1901 začaly také první studentské taneční v Náchodě pro kvintány, kteří byli v tom roce nejvyšším ročníkem školy.

Reálka byla sedmiletá. První maturity byly v červenci 1904. Podrobilo se jim 38 abiturientů, z nich 34 úspěšně (z 61 žáků, kteří nastoupili v roce 1897 do dvou prvních ročníků). Maturitní komisi předsedal zemský školní inspektor František Rosický. S prvními maturanty končil i první ředitel školy Bedřich Procházka, „muž velmi jemný, ušlechtilý, taktní, klidný a rozvážný. Za něho byl ústav dokončen, postavena a zřízena samostatná budova. Jak vysoké bylo jeho odborné vzdělání viděti z toho, že v roce 1904 byl přímo z Náchoda povolán za profesora deskriptivy na vysokou školu technickou nejprve do Brna a pak do Prahy.“³⁾ V době působení v Náchodě uveřejnil např. vědecká pojednání Příspěvek ke křivosti ploch

translačních a Příspěvek ke plochám rozvinutým.

Absolventi reálky, kteří přišli studovat do Prahy, vesměs na techniku, se tam začali seznamovat s vysokoškolským životem v akademickém spolku Krakonoš, v němž se sdružovali studenti ze severovýchodních Čech. V roce 1909 se spolek rozešel v několik menších. Náchodští svůj nově ustavený akademický spolek nazvali podle významné dominanty kraje Bor.

O prázdninách ve dnech 17. – 27. srpna 1904 byly v Náchodě pořádány univerzitní extenze, přednášky předních vysokoškolských pedagogů pro učitele. Přednášeli tu dr. Eduard Babák, doc. dr. František Čáda, prof. dr. František Drtina, doc. dr. Alois Mrázek, prof. dr. Vladimír Novák a prof. T. G. Masaryk. Podle vzpomínky Bohumila Kulíře mu „v prostorné aule nové náchodské reálky naslouchalo v dopoledních hodinách 145 posluchačů – učitelů a učitelek ze sousedstva i ze vzdálených končin Čech a Moravy.“⁴⁾ Masaryk přednášel o národnostní filozofii doby novější. V Náchodě byl Masaryk přijat velmi kladně na rozdíl např. od Jičína nebo Chrudimi, zřejmě i díky tomu, že město bylo vedeno lidmi s nadhledem.

První extenze byly už v roce 1901 v tehdejším Beránku, uváděny jako „lidové přednášky české university Karlo-Ferdinandovy“. Zajišťovala je Jednota učitelská Komenský v Náchodě. V květnu přednášel po třikrát prof. dr. Drtina, v červnu třikrát Masaryk a třikrát doc. dr. Čáda.

Zásluhou jednoho z prvních absolventů reálky Josefa Hádka, který na ní později také krátce učil (1908-09, 1912-15), pobýval v Náchodě v období 1906-1907 tehdy začínající básník a spisovatel Jiří Mahen. Pobyt našel odraz i v jeho díle.

V roce 1906 za ředitele Adolfa Macha došlo k zestátnění školy. Smlouva o převzetí obecní reálky do správy státu má datum 23. července 1906. Škola tedy začala být státní, budova patřila ovšem dál městu. V říjnu 1908 podalo městské zastupitelstvo žádost, aby byla reálka postupně přeměňována na reálné

gymnázium. V září 1909 už tedy nenastupovali žáci do sedmileté reálky, ale do osmiletého reálného gymnázia. Od roku 1912 byl ředitelem František Sokol, který vedl školu v nelehkém období první světové války i v prvních letech po ní (do r. 1923). Poslední absolventi reálky končili maturitou v létě 1915, v roce 1916 se nematurovalo, v následujícím roce pak maturovali první absolventi gymnázia.

Studenti ze vzdálenějších míst, ale např. i někteří z Červeného Kostelce, bývali na bytě v náchodských rodinách. Vlákem dojížděli studenti zejména z míst při trati, tedy z Policka, Hronovska, Nového Města a dalších míst. Z mnohých i dost vzdálených oblastí chodili do školy denně pěšky. První autobusy začaly jezdit do Náchoda až v době první republiky.

Dívky začaly studovat na zdejší škole od roku 1908, zpočátku řádku let jako hospitující privatistky, skládající pololetní zkoušky. Do školy sic povětšinou pravidelně chodily, ale nebyly při hodinách zkoušeny. Prvních pět dívek maturovalo v roce 1912, mezi nimi dcera starosty města Marie Čížková, která se pak provdala za profesora školy Miloslava Nesládku. Rovnocennými a plnoprávnými žačkami ústavu se dívky staly až v Československé republice, tedy ve školním roce 1918-1919.

První světová válka znamenala zejména ve své druhé fázi značný zásah do života školy. Z absolventů reálky z let 1914 a 1915 jich padlo ve válce pět. Z prvních gymnazijních 18 oktávánů jich 14 maturovalo předčasně, ve školním roce 1917-1918 byl počet těch, kdo se podrobili „válečným maturitám s úlevami“, také 14. „Všichni podrobili se zkouškám na konci dovolené, po čtyřtýdenní návštěvě vyučování ve třídě VIII., k čemuž obdrželi dovolenou z činné vojenské služby. [...] Jeden žák vykonal pouze zkoušky písemné, byv před zkouškami ústními telegraficky povolán k vojsku.“⁵⁾ Tyto maturity se dělaly v průběhu roku, od října do května podle toho, jak kteří studenti dostali studijní dovolenou.

V první světové válce padlo na třicet absolventů náchodské

reálky, tj. z maturitních ročníků 1904-1915, z gymnazistů (maturitní ročník 1917) jeden. Na 25 našich absolventů přešlo z rakouské armády k československým legiím, aby bojovali za národní svobodu. I to svědčí o úrovni výchovného působení školy.

Z pedagogů prvního období školy tu připomeňme dějepisce, zeměpisce a němčináře Jaroslava Frankeho, který na škole působil od počátku až do odchodu do důchodu v roce 1931. Byl to významný překladatel. Publikoval pod pseudonymem Jaroslav Skalický. Plně se věnoval překladatelské činnosti zejména po skončení aktivní služby. Některé jeho překlady vydal staroříšský Josef Florián. Ten učil na naší škole v posledních dvou letech minulého století přírodopis, zeměpis a češtinu. Tady se seznámili a spřátelili na celý život.

Významnou osobností byl i učitel zpěvu, kultivovaný sbormistr František Gregora, hudebník – sólista na kontrabas z písecké muzikantské rodiny. Založil a mnoho let řídil i studentský pěvecký sbor. Učitel římskokatolického náboženství P. Jan Novák měl rovněž významný vztah k hudbě. Byl autorem několika studií, např. O poměru a vlivu antické hudby na hudební umění církevní.

Krátce tu působili významní Biologové Václav Ertl, Quido Hodura (oba češtináři a francouzštináři) a Otokar Chlup (Nj, Fr), který později proslul v pedagogice jako univerzitní profesor a autor četných odborných prací. Václav Ertl byl spolu s Josefem Zubatým autorem středoškolských učebnic českého jazyka a dalších studijních pomůcek, redigoval časopis Naše řeč a vedl kancelář Slovníku jazyka českého. S ním tam pracoval a po jeho smrti ji vedl Quido Hodura, později profesor pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. V době, kdy působil v Náchodě, vydal Muzejní spolek v Litomyšli jeho studii Nářečí litomyšlské. Předmluvu k ní autor datoval „v Náchodě 16. května 1904“.

V letech 1907 a 1908 přišli významní profesoři Viktor Jahn,

Bedřich Profeld, Josef Matouš a Miloslav Nesládek. Prof. Profeld napsal záhy po příchodu do Náchoda na základě archivních studií několik prací o Náchodě v době třicetileté války. Protože působili na gymnáziu ještě po většinu nebo po celé období první republiky, zmíníme se o nich v následující kapitole.

V roce 1911 sem přišel výtvarník prof. Karel Beneš. Desítky jeho pláten zdobí veřejné místnosti i soukromé byty, vydal řádku pohlednic, jeho obrázky najdeme i v záslužném časopise „Od kladského pomezí“. Štěstí na dobré pedagogy bylo významným rysem prvního, jinak nelehkého období trvání školy.

PRVNÍ REPUBLIKA

V období po první světové válce byl o studium na reálném gymnáziu značný zájem, takže počet studentů stoupal i přesto, že část zájemců z dříve širšího školního obvodu odčerpala nově vzniklá reálka v Jaroměři (1919, brzy rovněž přeměňovaná na reálné gymnázium) a české gymnázium, založené v roce 1920 v tehdy převážně německém Trutnově. Do naší školy začala ovšem dojíždět řádka studentů z českých rodin úředníků, státních zaměstnanců a dalších, kteří přišli po roce 1918 na Broumovsko.

Když pak byla v průběhu první republiky zaváděna autobusová doprava, usnadnilo se studium žákům z odlehlejších částí Náchodska (např. v roce 1931 byla zavedena pravidelná autobusová linka z Nového Hrádku). Snižoval se počet těch, kdo byli v Náchodě „na bytě“.

Zájem o studium můžeme dokumentovat čísly z roku 1919. V září bylo přijato do prim 125 žáků (mezi nimi Egon Hostovský), z toho asi třetina náchodských. Byli rozděleni do tří paralelek, dvě byly chlapecké a jedna dívčí (43 dívek). Projevilo se zrovnoprávnění dívek v možnosti studia, i když v prvních poválečných letech bylo dívek ve škole jen asi čtvrtina z celkového počtu žáků (v září 1920 z 518 zapsaných

žáků bylo 400 chlapců). V roce 1919 byl také zaveden dívčí tělocvik, do té doby byl jen pro chlapce. Počet studentů se ustálil na řadu let kolem pěti set.

V uvedeném roce 1919-20 bylo ve dvou sekundách 77 žáků (9 dívek), ve dvou terciích 82 (8 dívek), kvartánů bylo v jedné třídě 55 ! (mezi nimi Václav Černý, 8 dívek), kvintánů 46 (8 dívek), sextánů 32 (4 dívky), septimánů 28 I(4 dívky) a oktavánů 26 (jen chlapci). Úbytek studentů v průběhu studia býval značný, nejčastější na konci kvarty. Z výše zmíněných 125 žáků tří prim byly ve školním roce 1921-22 ještě tři tercie se 104 žáky, ale ve školním roce 1924-25 už jen jedna sexta o 48 žácích, oktávy pak byly dvě, v nich v roce 1927 maturovalo 49 studentů, z toho 13 dívek. Na nižším gymnáziu bylo ve třídách běžně kolem 50 žáků , ve vyšších třídách počet klesal.

Na počátku republiky byl také značný posun náboženský. Z 535 žáků na počátku školního roku 1922-23 (vesměs s československou státní příslušností a „československou řečí mateřskou“) se hlásilo ke katolickému náboženství 295 žáků, k nedávno vzniklé církvi československé 128, 46 bylo bez vyznání, 34 mojžíšského (izraelského) náboženství, 26 českobratrského evangelického, 4 členové jednoty bratrské, 1 pravoslavný a 1 methodista. Statistický přehled v tom roce vykazuje 217 náchodských studentů, 46 v Náchodě na bytě („u zodpovědného dozorce“) a 272 dojíždějících nebo docházejících z jiných obcí. (Obdobné počty jsou i v letech následujících.)

Ve dvou prvních poválečných zimách bývaly také „uhelné“ prázdniny „dílem pro nedostatek paliva, dílem proto, že nebyly včas poukázány prostředky na vyrovnání účtů za palivo, musilo se dvakrát přerušit pravidelné vyučování, a to od 18. října (1920) do 3. listopadu, pak od 11. prosince do svátků vánočních“. ⁶⁾

Od 1. září 1920 nastoupila na naše gymnázium první žena – profesorka Zdeňka Trejtnarová. Učila dějepisu a zeměpisu,

zpočátku také češtině. Naší škole zůstala věrna po celý aktivní život.

20. prosince 1920 zemřel bývalý starosta okresu a města Náchoda Josef Bartoň-Dobenín st. Měl významný podíl na vzniku školy, od jejího založení až do své smrti byl předsedou Spolku pro podporování chudých studujících. Jeho synové věnovali z jeho odkazu nadaci pro chudé žáky Kč 100 000; , částku v té době vsutku značnou. Výroční zpráva charakterizuje p. J. Bartoně: „Svojí postavou i povahou připomínal ve věku kmetském krásnou starou jedli na horské stráni, vysokou a přímou. Jako za ní se ohlédne milovník přírody, tak za starým pánem ohlíželi se spoluobčané náchodští, když skoro až do posledních dnů života vzpřímen konal své denní procházky městem a nejbližším okolím.“⁷⁾

S koncem Rakousko-Uherska padla i řada nejrůznějších zákazů, které např. tvrdě zakazovaly a stíhaly hraní fotbalu a celkově znemožňovaly spolkový život studentský. Svazovaly i možnosti pedagogů. Tak např. tělocvikář prof. Emanuel Roubal byl v roce 1901 disciplinárně vyšetřován za to, že při Husově oslavě na sokolské zahradě jako sokolský činovník uvítal hostujícího řečníka a požádal ho, aby se ujal slova. Bylo to kvalifikováno jako jednání, které by mohlo vzbuzovat „pochybnosti o státoobčanské spolehlivosti“. Za první republiky se nic podobného stát nemohlo.

V almanachu z roku 1947 vzpomíná profesor, hudební skladatel Václav Marel na období po skončení první světové války: „Mládež [. . .] se přizpůsobuje rychle novým poměrům. Ve škole vzniká studentská samospráva, zřizuje se čítárna, svolávají debatní schůze a udržuje v každém poměru krok s velkou dobou.“⁸⁾ Připomíná studentské divadlo, hudební život, o tom v jubilejním čísle týdeníku U nás píše i prof. Karel Fiala a Sida Volfová. Jinde je připomínána i činnost sportovní. Cvičilo se nejen v tělocvičně, ale i na sokolském hřišti, někdy na hřišti SK Náchod, za školou je zřízeno hřiště pro

volejbal a tenis. Ve výroční zprávě z roku 1922 se dočítáme, že „skautingu účastnilo se činně 53 žáků a 7 žákyň“ (z 528 žáků školy).

Aktivitu projevoval akademický spolek Bor, který sdružoval absolventy gymnázia studující zejména na pražských vysokých školách. Na počátku ledna obvykle organizovali „borský věneček“, o prázdninách vycházky do okolí. Věnovali se činnosti kulturní, zejména hudební a divadelní, za zmínku stojí uvedení Čapkova RUR brzy po pražské premiéře. Později zvali k hostování do Náchoda významné herce, ale i celé soubory, např. už v roce 1934 Burianovo D 34.

I studenti středoškolští se aktivně zapojovali do kulturního života i veřejného dění, zajímali se o ně, žili jimi.

Velkou událostí nejen pro náš region byl pohřeb Aloise Jiráska. JUDr. Jaroslav Čmelík po letech vzpomíná, „jak hluboce se tato zpráva (o smrti Jiráskově) dotkla celého našeho ústavu a jak se všechno žactvo shromáždilo v důstojném špalíru onoho smutného večera (v úterý 18. března 1930), kdy Náchodem byly provázeny tělesné pozůstatky velkého spisovatele, aby mu vzdalo poslední poctu. A byla to právě tato smutná chvíle, která nás, maličké sekundány, přiblížila k velkému Mistru a vyvolala v nás živelnou touhu poznati důkladně jeho dílo.“⁹⁾

V době první republiky byl pedagogický sbor školy poměrně stabilizovaný. Po celé nebo téměř celé dvacetiletí první republiky tu učili z filologů Viktor Jahn (Fr, N), významný organizátor hudebního života města, zakladatel abonentního sdružení Komorní hudba, Josef Matouš (Č, N), který se zapsal do paměti žáků tím, že je seznamoval s nejnovější literární tvorbou, Miloslav Nesládek (Č, Fr), František Poledne (Č, N), Jan Ptáček (L, Ř, Č), od roku 1925 Augustin Suchý (L, Ř, Č), historii reprezentoval Bedřich Profeld, historiograf města, autor řady odborných studií, a už zmíněná Zdeňka Trejtnarová (oba D, Z), svým výtvarným dílem působil i na širší veřejnost

významný kreslíř a malíř Karel Beneš. V oblasti věd přírodních tu výrazně působili Jaroslav Starý (Bi, F, Z), dr. Jaroslav Liška (Ch, M, F), Rudolf Marek (M, Dg) a od r. 1925 dr. Miloslav Hlaváček (M, F). Římskokatolickému náboženství vyučovali P. Jan Šandera a po něm P. Josef Plocek, československému od r. 1924 Karel Paděra, činný po většinu života také v Komorní hudbě, izraelskému náboženství vyučoval po celých dvacet let rabín s titulem profesora Dr. Gustav Sicher. (Další profesori, kteří zde působili kratší dobu, byť neméně významní, jsou uvedeni v přehledu.)

Po řediteli Sokolovi vedl od března 1923 ústav prof. Jaroslav Starý, od září 1923 byl ředitelem Jindřich Spal. Vedl školu až do léta 1937, v prosinci pak zemřel. „Ústav pozvedl na znamenitou výši vědeckou, která byla uznávána profesory univerzit a jiných vysokých učilišť,“ připomíná Viktor Jahn.¹⁰⁾

Od září 1937 do roku 1941, přes nejtěžší období, řídil ústav dr. Václav Vávra, který přišel ze státní reálky v Žilině. Hned začátek prvního školního roku jeho ředitelského působení začal smutně, smrtí zakladatele státu, presidenta T. G. Masaryka. Proto byly oslavy čtyřiceti let ústavu posunuty až na konec září 1937. O situaci v té době Vávra píše: „Žili jsme v zřejmém napětí, ale také v nejistotě, jak světová politická krize bude řešena. Nebezpečí války bylo patrné, ale snažili jsme se je přemáhati nadějí, že se velmocem podaří diplomatickou cestou válce zabrániti.

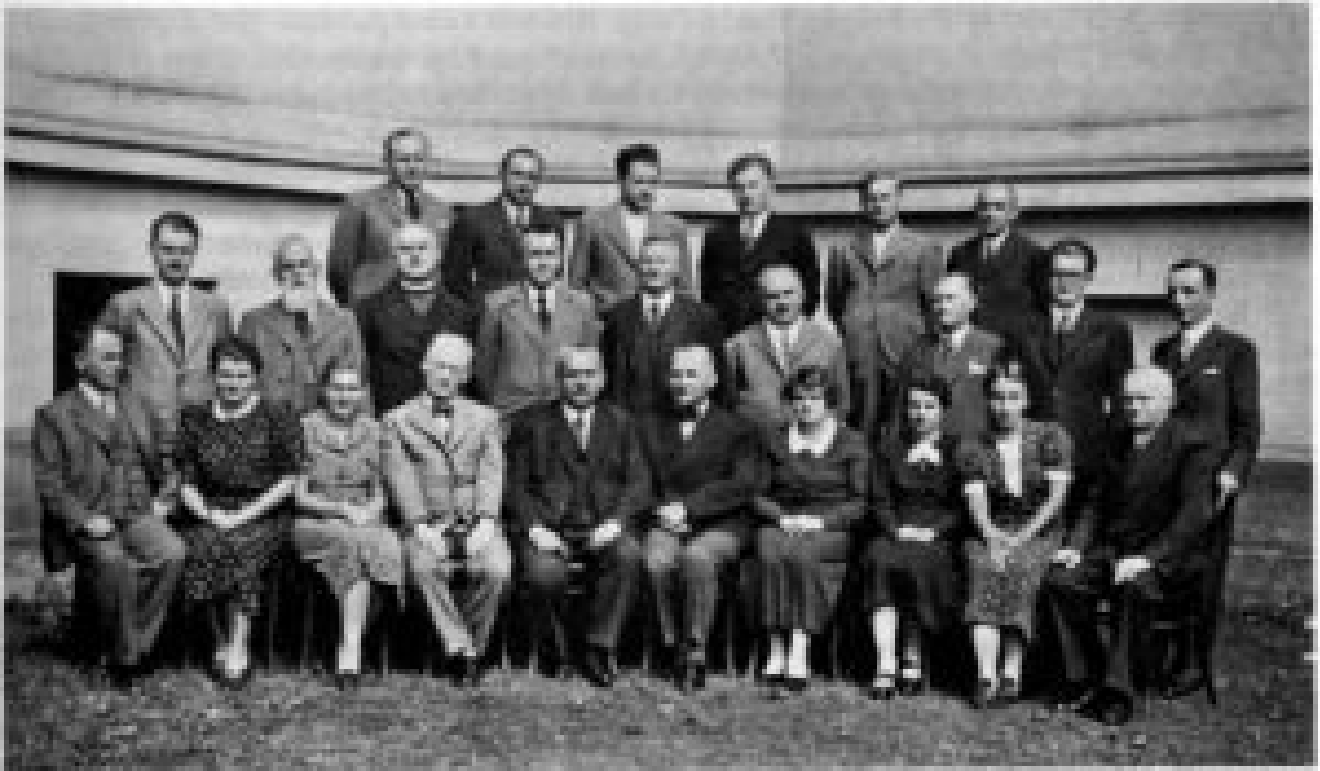
Školské mládeže se týkala především předvojenská výchova, pěstovaná v tělovýchovných institucích a Národní gardě. Na ústavě jsme zařídili pravidelná pochodová cvičení, která zde dosud zavedena nebyla. Bylo nutno opatřiti cvičné masky, kterých se užívalo při výkladech o protiletectké obraně a při tělocviku. Pro žákyně se pořádaly přednášky a kurzy pro dobrovolné sestry Červeného kříže.“¹¹⁾ Zejména jarní měsíce roku 1938 byly obdobím vzepětí; nejen obav, ale i nadějí.

Školní práce byla před koncem školního roku narušena částečnou mobilizací 21. května 1938. Studenti vyšších tříd se zúčastňovali strážní služby organizované Sokolem a Národní gardou.

Na 320 žáků a žákyň školy se ve dnech 10. – 12. června zúčastnilo IV středoškolských her v Praze, které předcházely velkolepému všesokolskému sletu.

Školní rok byl vzhledem k připravované velké výstavě v náchodských školách ukončen už 11. června. Výstava 38 Náchod probíhala pod záštitou presidenta republiky od 19. června do 15. srpna. Hlavní výstavní prostory byly na Hamrech, jednotlivé expozice i v budovách náchodských škol. V gymnáziu byla pod heslem Kulturou ducha k svobodě instalována výstava věnovaná kultuře a církvím. Ve třídách v přízemí byly shromážděny dokumenty o divadle a hudbě, v prvním poschodí se prezentovaly církve, ve druhém byli připomenuti spisovatelé širšího regionu a jejich dílo. Byla to expozice rozsáhlá, bohatá a vskutku poučná, zejména část hudební fundovaně připravená. V katalogu výstavy byli z pedagogického sboru gymnázia zastoupeni prof. Miloslav Nesládek úvodní vlastivědnou statí Náchod v Jiráskově kraji, prof. Viktor Jahn psal o hudebním životě v Náchodě a P. Josef Plocek studii o P. Havlovickém – Josefu Regnerovi.

„Ukážeme Vám dílo lidské harmonické spolupráce, dílo nadšených lidí, kteří milují svůj kraj,“ charakterizoval záměr výstavy starosta města Ferdinand Kaněra.¹²⁾ Výstava tento záměr splnila.

Pedagogický sbor gymnázia z roku 1937:

Sedící zleva: *Ptáček, Kochová, Hudcová-Kratochvílová, Jahn, ředitel Spal, Nesládek, Sýkorová, Althammerová, Sekyrová-Langnerová, Poledne*

Stojící prostřední řada zleva: *Dr. Hlaváček, Starý, P. Plocek, Zítka, Fliegl, Suchý, Dr. Liška, Novák, Krouský*

Poslední řada zleva: *Vacovský, Tvrdý, Kratochvíl, R. Štok, Dostál, Paděra*

PROTEKTORÁT

Školní rok 1938-39 začal v Československé republice Benešově, vznikla i zanikla v něm „druhá“ republika Česko-slovenská Háchova a končil v éře protektorátu Čechy a Morava, který byl součástí Velkoněmecké říše. Září dávalo zpočátku ještě jakési naděje, vrcholící mobilizací 23. září, s ní ovšem obavy z války, která by zde na samé státní hranici měla pro obyvatelstvo závažné následky. S tím souvisela snaha některých rodičů dát své děti mimo dosah předpokládaného prvního válečného úderu. Pak přišla mnichovská dohoda, s ní nucený odchod Čechů z Broumova a Trutnova.

Ředitel dr. Vávra uvádí: „Nastala velmi složitá fluktuace

žactva: 257 našich žáků a žákyň bylo na čas vystěhováno ze svých domovů a z nich 102 žáci byli dočasně zapsáni na jiných ústavech. Ale zase naopak přicházeli k nám žáci z území sudetského, a to 98 žáků z Trutnova, kteří po čase přešli na ústav v Úpici, 54 žáci z ostatního území pohraničního, později 32 žáků ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Z našeho ústavu trvale odešlo 69 žáků a žákyň. Vyučování v těchto těžkých dobách bylo ovšem nouzové. Tak např. I . října přišlo do školy 151 žáků (z 647). Přes tyto mimořádné poměry vyučování přerušeno nebylo.

Po mnichovské pohromě se vnější poměry poněkud uklidnily, ale nálada učitelstva i staršího žactva byla stále zoufale skleslá. [...] Profesorský sbor v těchto kritických dobách neměl lehkou práci.“,3’ 0 tom není pochyb. Přesto mají pamětníci na Vávrovo působení ty nejlepší vzpomínky. Ve škole byl zřízen školní rozhlas. Dr. Vávra podporoval studentské aktivity, kulturní, sportovní i zábavné.

Akademický spolek Bor založil na podzim 1938 svůj středoškolský odbor, jehož práce se účastnili studenti posledních dvou ročníků gymnázia.

V sextě v roce 1937-38 začal Jaroslav Suchý vydávat třídní časopis, psaný na stroji průklepem ve dvou exemplářích. Byly v něm kresby a vtípky, básně a články. Redaktor a autor podstatné části textů i kreseb vymyslel i jméno – Honíme se po učenosti. V následujícím roce začal časopis vycházet tiskem (u V Lehma) jako „časopis náchodských studentů“ s označením I. ročník. Majitelem a vydavatelem byl středoškolský odbor při studentském spolku Bor, odpovědným redaktorem byl prof. V Novák, výkonným septimán Jaroslav Suchý. Časopis zaznamenává drobnými zprávami studentské aktivity, jako mikulášskou zábavu, „borský“ ples, majáles, dovídáme se o akcích kulturních, např. Čapkově večeru v lednu 1940, kulturních programech, společenských zábavách i o sportovních soutěžích, zejména v kopané a volejbale. Součástí mikulášské bylo představení jednoaktové hry Jaroslava Suchého Čtvrtý věk apod.

II. ročník redigoval student M. Tomek.

Když byla v roce 1940 v souvislosti s pronásledováním studentů v listopadu 1939 úředně zakázána činnost akademických spolků, tedy i Boru, „zreorganizoval se“ jeho středoškolský odbor na Kroužek náchodských studentů, a pokud to bylo ještě možné, pracoval dál. V říjnu 1940 vyšlo místo „Učeností“ I . číslo jeho časopisu Hlasy mládí.

V období pomnichovském byla na škole umístěna pamětní deska o přednáškách prof. Masaryka v budově školy, brzy byla ovšem zase odstraněna a už nikdy nebyla obnovena. Rodičovské sdružení dalo podnět k žádosti, aby náchodské gymnázium neslo jméno Aloise Jiráska. To se uskutečnilo až po válce, název Jiráskovo gymnázium byl pak obnoven v roce 1990.

Od počátku roku 1940 zesilují germanizační tendence. Je nařízena důsledná dvojjazyčnost německočeská, jsou vydány nové úřední tiskopisy, musí být nová dvojjazyčná razítka atd. V knihách obou knihoven i v učebnicích musela být speciálním šrafovaným razítkem přetiskována všechna razítka starší, nedvoujazyčná a začerňována „nevhodná“ slova (jména státníků, označení československý apod.) Záhy je pak zakázáno užívání všech prvorepublikových učebnic.

Zasažena byla celá vyučovací koncepce. Dějepis se přestal vyučovat úplně, v literatuře byl literárněhistorický výklad nahrazen literárněteoretickým, založeným na výkladu pojmů (epika – lyrika, epos, balada apod.): Jedna hodina v týdnu musela být i v přírodovědných předmětech vedena v německém jazyce. Počet hodin němčiny se zvyšoval až na 8 týdenních hodin.

Proběhla několikanásobná „revize“ knihoven, žákovská knihovna brzy vůbec přestává půjčovat. Německý tlak se projevil i proti profesorskému sboru. S koncem školního roku museli v červnu 1941 odejít ředitel dr. Vávra, profesoři Marek, Nesládek, Ptáček, Starý, Suchý, rok před nimi šel do důchodu prof. Jahn,

brzy po nich profesoři Poledne, dr. Liška a P. Plocek, dokonce byl penzionován i školník Beneš, protože byl v první světové válce v legiích. Tvář gymnázia se v průběhu krátké doby počátku německé okupace zcela změnila.

Pedagogický sbor se koncem třicátých let značně „omladil“. V září 1937 přišli Jarmila Brožová (Č, Fr, Ph), Anežka Chrastinová-Ullrichová (L, Fr) a Jiří Propilek (Č, R), v roce 1938 Čestmír Kešner (M, Dg) a Běla Dvořáková-Kešnerová (Č, N), v roce 1939 Vladimír Beran (N, Fr), Josef Hrubecký (Bi, Z), Zdeněk Vojtěchovský (Č, A), Josef Volf (M, G) a v roce 1940 předčasně zemřelý Josef Filipi (Č, N). Vedle nich i řádka dalších, někteří ze škol z Němci zabraného území. Mnozí tu pobýli a učili jen krátce, např. ve školním roce 1941-42 Josef Puchwein (Č, N), známý po válce jako spisovatel Jiří Marek.

Na místo ředitele dr. Vávry přišel z českého gymnázia ve Vídni Otakar Julák (M, F) a řídil školu do konce protektorátu.

Zajímavou postavou byla dr. Eva Althammerová, němčinářka německé národnosti, která se tu pak provdala za JUDr. Švorčíka. Nastoupila v roce 1935. Na začátku okupace z ní měli mnozí kolegové strach, ale ukázalo se, že je to charakterní žena a že byly obavy zbytečné. V roce 1942 byla jmenována ředitelkou místní německé školy. Nebyla tam příliš spokojená, bývalým kolegům si stěžovala na nízkou i jazykovou úroveň svých nových žáků.

Mladší pedagogové byli v r. 1943 totálně nasazeni na nucené práce ve zbrojním průmyslu protektorátním nebo v říši, podobně jako nejstarší studenti. V roce 1945 odešli někteří profesoři do obnovených gymnázií v pohraničních oblastech, nejen do sousedních Broumova a Trutnova. Přesuny pedagogů – nucené i dobrovolné – v období 1938-45 byly vskutku značné. Ale stabilita školní výuky byla rozrušována i jinými, vnějšími zásahy.

Ve školním roce 1941-42 začaly „kurzy“ pro české profesory,

dějepisci, němčináři a pak i další se dovídali, co a jak mají a co nesmějí učit, později museli všichni bez rozdílu skládat zkoušku z němčiny. Vánoční prázdniny v tom roce byly prodlouženy, přestože budova školy byla v té době napojena na městský dálkový parovod. Žáci si chodili pro úkoly, vyučování začalo až od 17. února 1942. Od toho dne vyučovala v budově školy také dívčí měšťanská škola, protože její budova (Masarykovy školy) byla zabrána Němci.

Stejný osud stihl záhy i gymnázium, o prázdninách 1942 musela být budova uvolněna pro německé vojsko. Paní Máňa Nesládková-Čížková ve své vzpomínce píše o německých vojácích: „V gymnáziu od půdy do sklepa se jen hemžili, svými okovanými botami surově dupali, aulu proměnili v kantýnu, oltář vyhodili a zdi pomalovali opilými žoldnéři. Každé ráno v parku s parádou vztyčovali krvavý hakenkreuz.“¹⁴⁾

Nižší třídy gymnázia se pak učily v obecné škole ve Starém Městě, vyšší třídy v odpoledních hodinách a pak střídavě v budově obchodní školy, kde byla i ředitelna a sborovna. Většina sbírek byla uložena ve skladu továrny Hrudíkovy a část v továrně Pickově. Vyučovací hodiny byly zkráceny na 40 minut.

V září 1942 udělali Němci také školskou reformu. Obecnou školu zkrátili na čtyři roky, ale slabší žáci do ní měli chodit všech osm, z měšťanky udělali čtyřletou hlavní školu (Hauptschule) – výběrovou a omezili i počet žáků přijímaných na gymnázia. Naše škola mohla přijmout do jedné primy 25 chlapců a 5 dívek. Z kvart muselo být vyloučeno na 50 žáků a přes dvacet z vyšších tříd, těch se slabším prospěchem.

Dozor nad školami ze strany českých školských úřadů byl značně tolerantní, velké a oprávněné obavy však vzbuzovaly návštěvy německého dozorce nad českými středními školami Wenera. Jeho tři návštěvy gymnázia v letech 1942-43 zůstaly v paměti profesorů i studentů. Prof. Bryscejnovi způsobilo jeho chování při inspekci těžký nervový otřes, z něhož se pak léčil. O jedné z návštěv psal Josef Škvorecký v Učitelských novinách.

Studenti i profesori se snažili udržet kulturní život školy. Ve školním roce 1941-42 byla sehraána dvě divadelní představení, v režii prof. Puchweina – Marka Klicperova Veselohra na mostě a v režii ředitele dr. Vávry Šrámkův Měsíc nad řekou. Šrámkovo Léto pak nastudovali studenti za vedení prof. Veselého na jaře 1944. Občas byly pořádány večery hudby a poezie. V září 1943 přišel na školu učit hudební výchovu Augustin Ptáček. Založil studentský pěvecký sbor, jehož činnost znamenala v té době nejen osvěžení, ale i výrazné oživení kulturního povědomí.

Poslední válečný školní rok začal bez studentů oktáv, ti byli už o prázdninách pracovní nasazení. Němci zabrali pro vojsko i školu ve Starém Městě, první dva ročníky gymnázia se pak učily ve škole v Komenského ulici, ostatní v budově obchodní školy, kam se nastěhovala ještě také německá střední škola z Berlína. V listopadu 1944 byli chlapci ze septim povoláni ke službě v „Technische Nothilfe“. I další žáci byli porůznu nasazováni na nucené práce, vyučování bylo narušováno i častými leteckými poplachy.

Začátkem února 1945 zabrali Němci i budovu obchodní školy a udělali v ní lazaret. Pravidelné vyučování zcela ustalo. Ředitelna i sborovna se přemístila do školy na Karlově náměstí, nižší třídy si chodily pro úkoly do obecné školy na Babí, sexty měly „útulek“ v československém sboru a oktávání, kteří dostali z pracovního nasazení dovolenou k vykonání maturity, se učili v Husově sboru.

Květnová revoluce přerušila práci školy úplně, vyučování začalo až 22. května 1945 v budově učňovské školy (dnešní stavební průmyslovka), do vlastní budovy se mohlo vyučování vrátit až v září 1945 po jejím urychleném uvedení do pořádku.

Je dnes už nemožné zjistit, kolik absolventů a pedagogů našeho gymnázia se účastnilo odbojového hnutí. Skuteční účastníci se tím obvykle nechlubili. Na základě přehledu, který po válce vypracoval prof. Vladimír Beran, zjišťujeme, že v nacistických

koncentracích a věznicích jich bylo na 120, z nich 65 tam bylo umučeno nebo popraveno, mezi nimi i profesor gymnázia, tělocvikář Jaroslav Remeš. Nejméně 15 bývalých studentů naší školy bojovalo v zahraničních armádách. Čtyři absolventi, pokud víme, zahynuli v květnových dnech roku 1945. I tato fakta vypovídají o výchovné úrovni školy.

POZNÁMKY:

- 1) Marek, Rudolf: Vzpomínky. In: Almanach 50 let státního reálného gymnasia v Náchodě 1897-1947, Náchod 1947 (dále jen Almanach 47), s. 43
- 2) Vávra, dr. Václav: Alois Jirásek a náchodská střední škola. In: Almanach 47, s. 7
- 3) Jahn, Viktor: Čtyřicet let reálného gymnasia v Náchodě. In: Almanach 47, s. 15
- 4) Kulíř, Bohumil: T.G.Masaryk v Náchodě. In: Almanach 47, s. 8
- 5) Dvacátá prvá výroční zpráva c. k. reálného gymnasia v Náchodě za školní rok 1917 – 1918, s. 32
- 6) 24. výroční zpráva státního reálného gymnasia v Náchodě za školní rok 1920 – 21, Náchod 1921, s. 7
- 7) tamtéž
- 8) Almanach 47, s. 86
- 9) Almanach 47, s. 95 – 96
- 10) Almanach 47, s. 15. Jiní pamětníci však na něj nejlepší vzpomínky neměli, např. pozdější spisovatel světového věhlasu Egon Hostovský.
- 11) Almanach 47, s. 21
- 12) Výstava 38 Náchod, katalog. Náchod 1938, s. 7
- 13) Almanach 47, s. 22
- 14) Almanach 47, s. 67

Autor: *Aleš Fetters*